

ДК 336.71(043.5)

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ У КОНТЕКСТІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

*Васильєва Т.А., д.е.н., професор,
Афанасьєва О.Б., аспірант,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

У статті систематизовано основні науково-методичні підходи до трактування сутності економічної кризи. Автором виокремлено основні етапи розвитку теорії економічних криз та антикризового менеджменту; доведено, що кризи є закономірною стадією розвитку будь-якої системи, які мають згладжуватися з допомогою інструментів антикризового управління з метою забезпечення стабільної діяльності суб'єктів господарювання.

Постановка проблеми. Ситуація, яка склалася в економіці України протягом останніх кількох років свідчить про непідготовленість вітчизняної економічної системи до кризових явищ, що наразі спостерігаються. Вплив світової фінансової кризи на вітчизняну економіку проявився у девальвації національної грошової одиниці, зниженні заробітної плати, значному падінні вартості акцій українських підприємств, введенні тимчасових адміністрацій у великих банках, різкому зниженні попиту на товарних ринках, а також, відповідно, зменшенні обсягів виробництва.

Так, на тлі макроекономічної нестабільності ситуація суб'єктів економічних відносин загострилася непідготовленістю останніх до кризи. Неврахування ймовірності виникнення та розвитку кризових явищ в діяльності суб'єктів господарювання та низький рівень менеджменту стали причинами численних банкрутств. З огляду на такі обставини, великої значущості для ринкових суб'єктів набуває антикризове управління, який має бути спрямований як на недопущення виникнення кризи, мінімізацію її впливу, так і на післякризову стабілізацію діяльності. З'ясування місця антикризового менеджменту в теорії та практиці управління пролягає через

уточнення поняття кризи та факторів і причин її виникнення в діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженню економічної сутності кризи присвячені наукові праці багатьох зарубіжних вчених, зокрема К.Балдін, Л.Бартон, Б.Бродський, А.Грязнова, Е.Жарковська, І.Кац, Дж.Кейнс, Н.Кондратьєв, Ю.Кристек, С.Кузнець, Н.Левинтов, М.Мюллер, Й.Шумпетер, Ю.Яковець та ніші автори. Вагомий внесок у розвиток науково-методичних підходів до розуміння сутності кризових явищ у контексті антикризового менеджменту суб'єктів господарювання здійснили й вітчизняні науковці, серед яких: Н.Багацький, С.Бурий, В.Геєць, Ю.Гайворонська, К.Залогіна, С.Іванюта, Л.Лігоненко, В.Пилипчук, О.Проскура, І.Шварц, З.Шершньова тощо. Сучасна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. віднайшла своє віддзеркалення у роботах П.Гайдуцького, А.Гальчинської, В.Геєця, Я.Жаліла, В.Ланового, П.Тригуб та інших вітчизняних науковців.

Наукові надбання та результати, отримані в процесі дослідження кризових явищ в економіці, мають велику значущість як в теоретичному, так і в практичному аспекті. Проте, незважаючи на те, що науковцями розроблені деякі підходи до трактування сутності кризи, класифікації її видів, виникає необхідність систематизації науково-методичних підходів до трактування поняття «економічна криза» у контексті впровадження антикризового менеджменту в діяльність суб'єктів господарювання.

Метою статті є розгляд науково-методичних підходів до розуміння сутності економічної кризи, а також обґрунтування факту, що криза є закономірним явищем у життєдіяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження сутності економічної кризи, розглянемо генезис даного поняття. Так, аналіз лінгвістичного походження категорії «криза» дозволив з'ясувати, що грецьке слово «krisis» перекладається як рішення певного питання чи проблеми, вихід з конфліктної ситуації. Даний термін почав застосовуватись для позначення процесів, які відбуваються в суспільстві, тільки з XVII – XVIII ст. Стосовно економіки поняття «криза» стало вживатися пізніше – з XIX ст. З часом це поняття розширювалось і наразі під кризою мають на увазі різкий перехід з одного стану в інший, зміни, що порушують

звичайний перебіг подій. Також визначення кризи можна розмежувати в залежності від об'єкту – криза економіки країни в цілому або криза конкретного ринкового агента. Наразі, вчені-економісти мають різні точки зору на сутність кризи в сфері економіки, систематизовані у табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація науково-методичних підходів до розуміння економічної сутності кризи

Автор, джерело	Підхід до розуміння кризи
1	2
Трактування економічної кризи як руйнівного явища	
Дж.Кейнс	Раптова й різка зміна тенденції зростання розвитку на тенденцію зниження темпів економічного росту суб'єкта господарювання.
О.Проскура	Кризовий стан підприємства – це незапланований, небажаний, обмежений за часом процес, який може істотно перешкодити або навіть унеможливити функціонування підприємства.
Л.Бартон	Широкомасштабне, непередбачене явище, що зумовлює потенційно негативні результати. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди ринковим суб'єктам.
І.Ансофф	Стан, коли виникає загроза виживання фірми і вона змушена діяти в жорстких часових межах.
К.Балдін	Крайнє загострення протиріч у певній господарчій системі, що загрожує життєдіяльності оточуючого середовища.
Позитивне трактування кризи як переломної ситуації	
А.Волков	Екстремальний стан, з якого є лише два виходу: або перехід на новий, більш досконалий рівень, або припинення існування у даній якості
В.Захаров	Криза є зміною негативною, глибокою та, як правило, очікуваною, але у той же час несе в собі нові можливості для розвитку.

Продовження таблиці 1

1	2
В.Пилипчук	Перехід від стабільності до покращення або погіршення; це крайнє загострення протиріч розвитку; наростаюча небезпека банкрутства, ліквідації; неузгодженість у діяльності економічної, фінансової й ін. систем; переломний момент у процесах змін.
З.Шершньова , Н.Багацький	Загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги; різкий крутий перелом у чому-небудь, тяжкий перехідний стан; гостре утруднення з будь-чим, тяжке становище.
Л.Белих	Крайнє загострення протиріч розвитку, зростання небезпеки банкрутства та ліквідації суб'єкта господарювання; переломний момент у процесах змін діяльності.
Трактування кризи як закономірної фази розвитку суб'єкту господарювання	
Л.Лігоненко	Криза є однією з стадій циклу розвитку суб'єкта господарювання, переборення якої дає змогу забезпечити подальший розвиток підприємства.
М.Туган- Барановський	Дослідження кризи як закономірного явища економічної кон'юнктури: точка перелому зростаючої та спадаючої хвиль, закінчення підйому та початок етапу скорочення, є початком економічного циклу діяльності суб'єктів господарювання.
Н.Кондратьєв	Фаза циклу економічного розвитку, що характеризується уповільненням або припиненням розвитку.
А.Грязнова	Сутність кризової ситуації полягає у їх важливості та можливості настання серйозних наслідків, проте це є природним явищем діяльності суб'єктів господарювання.
Ю.Яковець	Кризи є неминучим явищем; регулярні, закономірно повторювані кризи є неодмінною фазою циклічного розвитку будь-якої системи.

Як відображено табл. 1, на нашу думку, доцільно визначити три підходи до трактування сутності кризових явищ в економічній системі. Згідно з першим підходом, дослідники наголошують на її руйнівній функції, криза вважається суто негативним явищем, яка гостро загрожує ефективній життєдіяльності суб'єктів господарювання.

На зміну такій негативістській теорії приходить концепція, яка акцентує увагу на можливості переходу до якісно нового стану – криза являє собою переломний момент в діяльності економічних агентів, який, в залежності від реакції та дій керівництва, може мати сприятливий або несприятливий результат. Отже, даний позитивістський підхід базується не на протистоянні з кризою, а на використанні її як можливості для введення змін, реструктуризації суб'єкта господарювання та пристосування до нових умов існування.

Третя концепція стверджує, що криза є закономірною стадією розвитку будь-якої системи. Представники класичної школи виділяють її як одну з фаз економічного циклу. Кризи можуть виникати на будь-яких стадіях розвитку суб'єкта господарювання. Так, на рис. 1 відображено фази розвитку кризи за класифікацією Ю.Кристека й М.Мюллера [1] на кожному з етапів розвитку економічного агента.

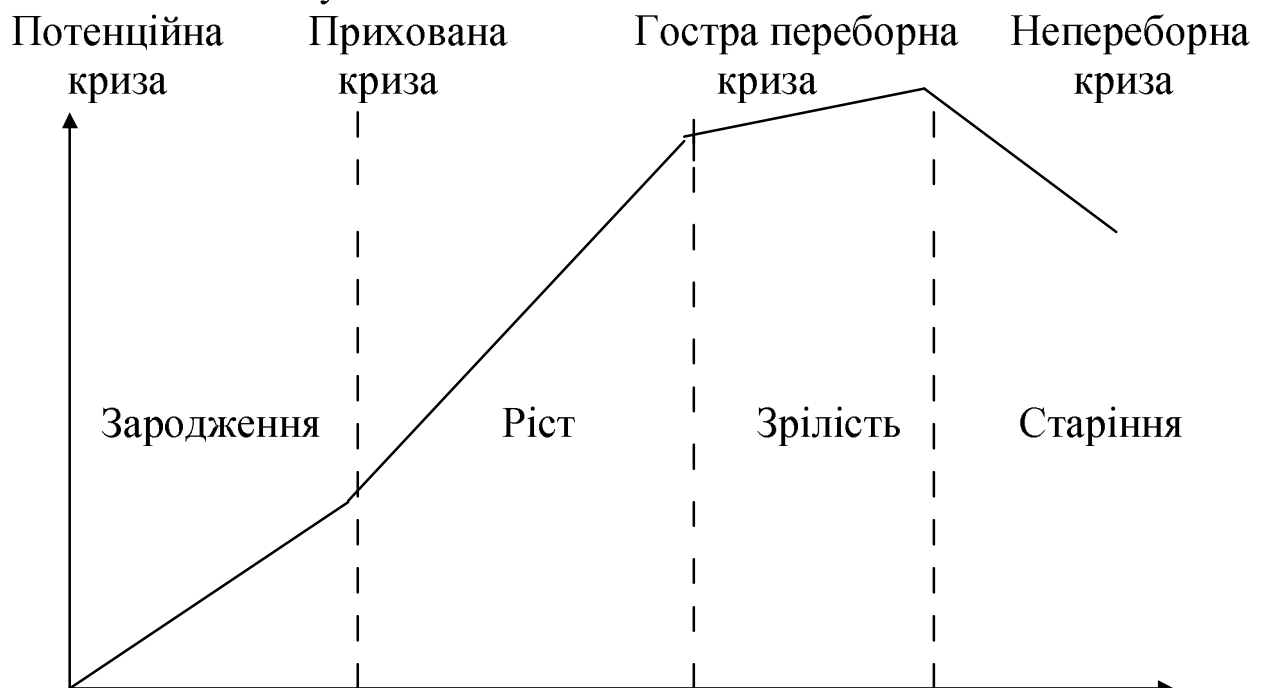

Рис. 1. Види кризових ситуацій залежно за етапами життєвого циклу суб'єктів господарювання (складено автором на основі [1-4])

Так, часті випадки виникнення криз в діяльності суб'єктів господарювання зумовили необхідність появи нового напрямку управління – антикризового менеджменту, метою якого наразі є недопущення розвитку кризових ситуацій, рання діагностика ймовірності їх виникнення, а також прийняття заходів із виходу ринкових суб'єктів з кризи. Розглянемо основні події в розвитку теорії криз в економічній сфері та розвитку антикризового менеджменту (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика основних етапів розвитку теорії економічних криз та антикризового менеджменту (складено автором на основі [5-10])

Період	Країна	Характеристика періоду
1	2	3
До 1930-х рр.	Європа, США	Вважалося, що під час капіталізму поява кризи є неможливою або випадковою, причому завдяки вільній конкуренції їх легко перебороти. Представники: Дж.Міллер, Ж.-Б.Сей, Д.Рікардо, Ж.-Ш.Сисмонді.
1930-і рр. – сер. 1960-і рр.	США, Росія, Європа	З точки зору класичної школи економічні кризи є невід'ємним атрибутом капіталізму. Негативний вплив депресій можна згладжувати, зокрема з допомогою інструментів державного регулювання економіки, які до того ж стимулюють сукупний попит. Представник: Дж.Кейнс Розробка ряду економічних теорій, що пояснюють причини циклічності економіки та виникнення криз. Представники: Дж.Робінсон, Ф.Хайек, Й.Шумпетер, М.Кондратьєв, С.Кузнець
1960-і рр. – сер. 1980-х	Європа	У результаті нестабільності факторів зовнішнього середовища (політичного, економічного) та науково-технічного прогресу виникає потреба у розробці нових методів управління. Зародження передумов появи антикризового менеджменту.

Продовження таблиці 2

1	2	3
Сер. 1980-х рр. – сер. 1990-х рр.	США, Європа	Виникнення терміну «антикризовий менеджмент» (crisis management, який закріпився в наукових працях та підручниках, проте не отримав однозначного трактування. Сутність антикризового управління полягала у зміні власника або визнанні банкрутства суб'єкта господарювання.
1989 р.	США	Створення Інституту антикризового управління в США, який надає консультаційну та практичну допомогу суб'єктам господарювання та іншим організаціям в галузі уникнення та подолання кризових ситуацій.
1989 – 1990-і рр.		Проникнення ідей антикризового менеджменту у країни СНД, в тому числі в Україну. Антикризове управління із однієї з підсистем фінансового менеджменту перетворюється на самостійну специфічну галузь.
1992 р.	Україна	Виникнення інституту банкрутства в Україні з появою Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»
З 1990-х рр. до сьогодні	Країни СНД	Виникнення та розвиток асоціацій з антикризового управління з початком правового регулювання банкрутства суб'єктів господарювання. Погляди на сутність антикризового управління змінилися у напрямку реструктуризації суб'єктів господарювання, їх модернізації та фінансової санації, тобто орієнтовані на подолання кризи. На сучасному етапі увага приділяється розробці комплексної стратегії протидії кризам, на відміну від короткострокового впливу на окремі елементи економічної системи.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що антикризовий менеджмент є відносно новою економічною концепцією. Об'єктивна необхідність впровадження даного виду управління в діяльності суб'єктів господарювання зумовлена розвитком кризових ситуацій у вітчизняній економічній та фінансовій системах. Визначення сутності кризи, а також її специфічних особливостей та проявів є важливим кроком до розробки інструментів щодо нейтралізації кризи.

Дослідження поглядів на трактування сутності кризи в економіці дозволило виокремити три основні науково-методичні підходи. Так, одні науковці вважають, що криза є негативним явищем, яке має руйнівний характер. Згідно з іншим підходом, пропонується розуміти кризу як переломну ситуацію, яка може призвести як до погіршення (у тому числі й банкрутства, ліквідації), так і до покращення діяльності ринкових суб'єктів. На думку представників класичної школи криза є закономірною фазою економічного циклу, що характеризується уповільненням темпів росту, або припиненням розвитку суб'єктів господарювання. На нашу думку, кризу слід трактувати як закономірну стадію розвитку суб'єкту господарювання, яка дає можливість переходу до якісно нового стану. Діяльність ринкових суб'єктів має бути спрямована на попередження кризових ситуацій та їх нейтралізацію в разі виникнення. Це дозволяє реалізувати інструментарій антикризового менеджменту. Саме розробка та впровадження системи антикризового управління, яка включає в себе превентивні, реагуючі та стабілізуючі заходи, має стати першочерговим завданням для сучасних ринкових суб'єктів.

Література

1. Krystek U. Frühaufklärung für Unternehmen: Identifikation und Handhabung zukünftiger Chancen und Bedrohungen / U. Krystek, G. Müller-Stewens. – Stuttgart : Schäffer-Poeschel, 1993. – 284 p.
2. Антикризисный менеджмент / Под редакцией проф. Грязновой А. Г. – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1999. – 368 с.
3. Козик В. Базові положення теорії кризового стану підприємства / В. Козик, О. Андрушко // Вісник Національного

університету «Львівська політехніка» ; Проблеми економіки та управління. – 2008. - № 611. – С. 13–19.

4. Управление проектами в условиях кризиса : учебн. пособие / Под ред. Р. Ф. Дурицыной. – Благовещенск : ПКИ «Зея», 2000. – 128 с.

5. Авдошина З. А. Антикризисное управление: сущность, диагностика, методики / З. А. Авдошина. – Набережные Челны, ТИСБИ, 2006. – 30 с.

6. Кульман А. Экономические механизмы : пер с фр. / А. Кульман ; общ. ред. Н. И. Хрусталевой. – М. : Прогресс, Универс, 1993. – 192 с.

7. Покрытан П. О предмете антикризисного управления / П. Покрытан // Экономист. – 2005. - №6. – С. 50–54

8. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособие / А. Д. Чернявский ; Межрегиональная академия управления персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.

9. What Sets Us Apart [Electronic resource] / Institute for Crisis Management. – Regime of access : http://www.crisisexperts.com/what_main.htm

10. Цыбульская Э. И. Опорный конспект лекций по курсу «Антикризисное управление предприятием» для студентов, обучающихся по специальности 6.050107 „Экономика предприятия” / Э. И. Цыбульская ; Народная украинская академия. – Харьков : Издательство НУА, 2004. – 84 с.

Васильева, Т.А. Сутність економічної кризи у контексті антикризового менеджменту [Текст] / Т.А. Васильева, О.Б. Афанасьєва // Фінансово-банкiвські механізми державного управління економікою України: зб.наук.праць. – Донецьк, 2011. – Вип. 176.– С. 24-32.

УДК 330.341.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТНК НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

*Потоцька Т.Г., здобувач,
Донецький державний університет управління*

У статті наведено результати дослідження впливу ТНК на інноваційний розвиток національної економіки України та економіки окремих країн світу.

В данной статье представлены результаты исследования влияния ТНК на инновационное развитие национальной экономики Украины и экономики отдельных стран мира.

Постановка проблеми. На сучасному етапі міжнародна економічна інтеграція досягла глобальних масштабів. Глобалізація економіки являє собою вищу форму міжнародної економічної інтеграції. Вона виражається в організації та діяльності міждержавних і міжнародних економічних об'єднань, а також у появі та розвитку в сучасному співтоваристві міжнародних економічних інститутів і транснаціональних компаній. Прискорений розвиток інтеграційних процесів в економіці пов'язано з посиленням конкурентної боротьби між транснаціональними корпораціями внаслідок істотного зростання масштабів виробництва та досягнення науково-технічного прогресу, що дозволило скоротити витрати на переміщення товарів і факторів виробництва, знизити ступінь економічного ризику, з'явилась можливість швидкого переміщення робочої сили, технології і капіталу в масштабах всього світу.

Конкурентоспроможною та бездефіцитною стає економіка тієї країни, котра розвивається інтенсивно, базуючись на нових методах і техніці та технологіях і підходах до управління, тобто інноваційним шляхом. У цьому аспекті ТНК відіграють важливу роль, а саме — перетворюють світову економіку на міжнародне виробництво, забезпечуючи прискорення НТП у всіх його напрямках: технічному й технологічному зі забезпеченням якості продукції, ефективності управління виробництвом і збуту. Особливо важливе на сучасному

етапі розвитку світової економіки є те, що ТНК — головні суб'єкти інноваційно - інвестиційної діяльності. [1] Аналіз процесів, що відбуваються в світовій і вітчизняній економіці свідчить про те, що українська економіка потребує значного вливання інвестицій в інноваційну діяльність з боку зовнішніх інвесторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що зростання науково-технічного потенціалу країни та орієнтація на інноваційний тип розвитку на засаді функціонування ТНК є одним з головних напрямків розвитку національної економіки України. Дані аспекти підтверджено багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, а саме Я.В. Шабліною [1], В.М. Михайловим та В.С. Буяновим[2], Д. Михайліною [3], О.Ф. Івашиною [4], Н.П. Гончаровою [5], С.В. Захаріним [6] та ін.

Мета статті — розглянути науково-технічний потенціал країни, проаналізувати питому вагу обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП в Україні та порівняти цей показник з розвинутими країнами світу, проаналізувати важливість залучення ТНК до інноваційного розвитку національної економіки та вливання інвестицій в інноваційну діяльність з боку зовнішніх інвесторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси транснаціоналізації виробництва і капіталу, відображенням яких є транснаціональні корпорації на сьогодні є рухомою силою сучасної світової економіки. Головною формою інтернаціоналізації господарського життя довгий час була міжнародна торгівля. На сучасному етапі світового розвитку міжнародних економічних відносин основою глобалізації стала інтернаціоналізація вже не обміну, а виробництва. ТНК — це особа форма організації господарської діяльності фірми, яка основана на кооперації труда робітників підприємств, що розташовані в різних країнах світу та об'єднанні єдиним титулом власності на засоби виробництва, така діяльність направлена на пригнічення конкуренції та посилення влади на світових товарних ринках, що є головною метою економічної політики ТНК. У центрі глобального інноваційно - технологічного процесу стоять ТНК, які задають темп та напрями цього розвитку. Адже інноваційна діяльність значною мірою обумовлює конкурентоспроможність ТНК у боротьбі за глобальні ринки. ТНК засновують дослідницькі центри в багатьох країнах, де для цього є кваліфіковані кадри та інші необхідні умови. В цьому аспекті варто